

УДК 330.142.212

О. М. Гайдаржійська,

к. е. н., доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту, Національний авіаційний університет

О. В. Костюнік,

к. е. н., доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту, Національний авіаційний університет

О. П. Кашук,

студентка, Національний авіаційний університет

ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО СТРАТЕГІЧНОГО ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

О. Haydarzhiyska,

PhD in economics, associate professor of finance, accounting and audit, National Aviation University

О. Kostyunik,

PhD in economics, associate professor of finance, accounting and audit, National Aviation University

О. Kaschuk,

student, National Aviation University

THE ESSENCE OF THE EQUITY AND THE FEATURES OF ITS STRATEGIC ACCOUNTING

Статтю присвячено дослідженню поняття "власний капітал підприємства" через розгляд його функцій та понятійного апарату. У статті виокремлено головні характеристики власного капіталу, розглянуто його складові елементи та джерела утворення, досліджено економічну сутність власного капіталу.

Вивчено теоретичні принципи функціонування категорії "власний капітал" на підприємствах України. Розглянуто базові засади організації його обліку на промисловому підприємстві. Розкрито необхідність проведення на підприємстві системного аналізу власного капіталу. Визначено принципову послідовність проведення аналізу власного капіталу на підприємстві.

У статті розглянуто джерела формування власного капіталу на підприємстві. Розкрито особливості формування окремих складових власного капіталу. Обґрунтовано основні джерела як внутрішнього фінансування, так і зовнішнього. Проведено аналіз структури власного капіталу. Досліджено природу власного капіталу через функції, які він виконує на підприємстві.

Узагальнено теоретичні засади формування власних фінансових ресурсів підприємства, що забезпечують його майбутній розвиток. Виявлено проблеми формування власного капіталу на підприємстві та надано пропозиції щодо їх удосконалення.

This article is devoted to the defining of the meaning of "capital of the company". Its functions, the main characteristics of equity capital, components and sources are reviewed.

In the article described the sources of the equity in the company. Analysed the features of formation of separate component of equity. Characterized the basic funding sources both internal and external. Analysed the structure of equity. Described the nature of equity through the functions that it performs at the company.

The article analyzes the economic essence of equity capital. The theoretical principles of functioning of the category "equity capital" at the Ukrainian enterprises are studied. The basic principles of organization of its accounting at the industrial enterprise are considered. The necessity of carrying out system analysis of own capital in the enterprise is revealed. The basic sequence of the analysis of the equity capital at the industrial enterprise is determined.

Generalized the theoretical basis of forming of own financial resources to ensure its future development. Found the problems of formation of equity in the company and submitted proposals for their improvement.

Ключові слова: власний капітал, облік власного капіталу, аналіз власного капіталу.

Key words: equity capital, equity accounting, equity analysis.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток ринкових відносин в Україні зумовлює характер діяльності підприємств, умов їх функціонування на ринку. Тому підприємствам

для того, щоб вижити, необхідно правильно визначати свою стратегію та тактику поведінки на ринку та систематично проводити управління діяльністю підприємства з метою підвищення

ефективності діяльності та отримання прибутку. Така трансформація економіки докорінно змінила умови функціонування суб'єктів господарювання, що призвело до виникнення проблем, пов'язаних із забезпеченням стабільності та стійкості підприємств.

Капітал є однією з основних економічних категорій, які характеризують діяльність будь-якого підприємства. Тому управління власним капіталом є важливим завданням загальної системи управління господарською діяльністю підприємства. Капітал є досить багатогранною категорією, оскільки може виступати у різноманітних формах. Основою стійкого росту та фінансової стабільності кожного підприємства виступає власний капітал, а основним джерелом, де зберігається та систематизується необхідна інформація, є бухгалтерський облік. Питання обліку та відображення у звітності власного капіталу на сучасному етапі розвитку ринкової економіки відносяться до найбільш важливих економічних проблем, дозволяючи внутрішнім і зовнішнім користувачам бухгалтерської звітності визначити фінансові можливості підприємства на короткостроковий період та довгострокову перспективу. Ця проблема загострюється у зв'язку з відсутністю чіткого та однозначного визначення поняття "власний капітал".

Актуальність даної теми обумовлена тим, що з переходом до ринкових відносин та зміною форми власності перед більшістю підприємств надзвичайно актуальною проблемою стала організація обліку власного капіталу. Проблема полягає в тому, що власний капітал виступає не лише як одне з джерел фінансових ресурсів підприємства, а й служить індикатором того, хто і в якій мірі є власником цього підприємства, а отже, хто і наскільки може впливати на процес прийняття стратегічних управлінських рішень. Останній аспект набуває значної ваги у зв'язку з необхідністю реструктуризації більшості підприємств, що в багатьох випадках означає зміну власників, або зміну структури власників.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Економічну сутність капіталу в цілому та власного капіталу зокрема вивчали і вивчають багато зарубіжних та вітчизняних вчених, а саме: В.В. Бланк, К. Маркс, А. Сміт, Д. Рікардо, П. Самуельсон, Ж.Б. Сей, Ж. Тюрго, В.Я. Соколов, Ф.Ф. Бутинець, В.В. Сопко, С.Ф. Голов, Г.Г. Кірейцев, В.М. Івахненко та багато інших.

Проблеми обліку й аналізу формування та змін власного капіталу досліджуються в працях провідних вчених-економістів. Серед іноземних учених, які здійснили внесок в удосконалення обліку власного капіталу на різних історичних етапах, слід назвати таких: Ж. Андре, Н. де Анастасіо, В.Е. Ануфрієв, Л. Батардон, Ф. Беста,

П. Герстнер, Ж.Б. Дюмарше, Н.А. Литньова, Ф. Ляйтнер, М.Ю. Медведєв, Л. Пачолі, В. Рігер, Ж. Ришар. Із вітчизняних науковців слід згадати таких: М.Д. Алексеєнко, Ф.Ф. Бутинець, М.М. Мосійчук, Н.Д. Прокопенко, Ф.Є. Поклонський, С.В. Пітель, Н.М. Ткаченко, В.В. Сопко та ін.

Незважаючи на значні здобутки та напрацювання вчених світової та вітчизняної наукової думки, залишаються невирішеними та дискусійними багато проблем, зокрема: не сформовано єдиної думки щодо сутності, складу та структури власного капіталу. Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Високо оцінюючи напрацювання науковців та експертів, варто зауважити, що подальшого дослідження вимагає низка питань, пов'язаних з визначенням економічно-правового аспекту сутності та структури власного капіталу як об'єкта обліку та аналізу в сучасних умовах господарювання шляхом узагальнення та систематизації поглядів науковців.

МЕТА СТАТТІ

Головною метою цієї роботи є дослідження теоретичних та практичних особливостей організації та методики обліку і аналізу власного капіталу в системі управління підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Питання сутності власного капіталу повсякчас вважалося найскладнішим, тому воно знаходилось під прицілом представників багатьох напрямків і шкіл економічної теорії. З підвищенням рівня економічного розвитку, змінювалось й трактування науковцями поняття "власного капіталу". Вперше в історії власний капітал як об'єкт обліку був розглянутий в 1491 році в Італії. Тоді власний капітал визначали як особистий засіб власника, що перебував у його власності, який вкладався ним у підприємство і отримувався ним в процесі підприємницької діяльності. Для відображення в обліку інформації про власний капітал було створено відповідний рахунок з назвою "капітал", який разом з рахунками, на яких відображались результати діяльності використовувався для визначення прибутків і збитків підприємства. За дебетом рахунку "капітал" відображались активи підприємства, а за кредитом — джерела їх створення, тобто пасиви.

З часом тлумачення сутності власного капіталу змінювалось, але не суттєво. Залежно від рівня розвитку науки, представники економічних вчень наділяли поняття "власний капітал" своїм значенням. Під власним капіталом розуміли:

- вартість, що призводить до створення додаткової вартості;
- сукупність засобів виробництва та матеріальних благ;

— майнові та грошові цінності, що використовувались для створення торговельного чи промислового підприємства;

— блага та ресурси, вироблені в державі, які вона розподіляє для задоволення суспільних потреб;

— сума матеріальних цінностей, що були вкладені у підприємство для отримання прибутку та багато інших.

Для цілей економіки поняття капіталу трактується з двох сторін. З однієї сторони, під капіталом підприємства розуміють сумарну вартість засобів у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах, що інвестовані у формування активів підприємства. При цьому важливим є напрямок вкладення засобів. З іншого боку, розглядаючи джерела фінансування, можна зазначити, що капітал є можливістю і сукупністю форм мобілізації фінансових ресурсів з метою отримання прибутку.

Виникнення терміну "власний капітал" в економічній теорії має об'єктивний характер, у фундаменті якого лежить узагальнення багаторічної практики. Історичний аналіз цього терміну вказує на глибинний генезис і широту шляхів трактування власного капіталу як економічної категорії. Серед науковців не існує єдності щодо трактування поняття "власний капітал". Проте в загальному виразі, власний капітал виражає вартість власних засобів підприємства, які належать йому на правах власності і використовуються ним для формування його активів.

Власний капітал є однією з найбільш використовуваних категорій в економіці. Як джерело створення та основа розвитку підприємства, у процесі свого функціонування власний капітал забезпечує інтереси засновників та держави. Кожна організація, яка здійснює комерційну діяльність повинна мати визначений капітал, що представляє собою сукупність матеріальних цінностей і коштів, фінансових вкладень і витрат на придбання прав і привілеїв, необхідних для здійснення його господарської діяльності.

Категорія власний капітал часто асоціюється з категорією "власність".

Власний капітал є джерелом формування активів підприємства та гарантією захищеності прав його власників. Загалом, на думку науковців, власний капітал можна трактувати в трьох аспектах:

1) економічному аспекті — вартість, що додає додаткову вартість;

2) юридичному аспекті — атрибут відносин власності;

3) обліковому аспекті — джерело формування активів суб'єкта господарювання.

Юридичне значення капіталу полягає передусім в тому, що його розмір визначає межі мінімальної матеріальної відповідальності, які суб'єкт господарювання несе за своїми зобов'язаннями. Економічна роль власного капіталу

полягає в забезпеченні підприємства власними фінансовими ресурсами, необхідними як для початку, так і для продовження реальної господарської діяльності.

Власний капітал, як об'єкт обліку — це власні джерела підприємства, які без визначення терміну повернення внесені засновниками — фізичними або юридичними особами або залишені ними (засновниками) на підприємстві з прибутку після оподаткування. В Національному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" власний капітал визначається як частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань. Згідно з таким визначенням власного капіталу, можна зробити, що в момент створення підприємства його власний (стартовий) капітал втілюється в активах, інвестованих засновниками і оцінюється за вартістю майна підприємства.

Розглядаючи економічну сутність капіталу підприємства, доцільно відзначити його основні характеристики, які вказують на вагомості значення капіталу у виробничо-господарській діяльності підприємства:

— капітал підприємства є основним чинником виробництва. У системі факторів виробництва (капітал, земля, праця) капіталу належить пріоритетна роль, тому що він поєднує усі фактори в єдиний виробничий комплекс;

— власний капітал характеризує фінансові ресурси підприємства, що приносять дохід. У даному випадку він може виступати ізольовано від виробничого фактора у формі інвестованого капіталу;

— власний капітал є головним джерелом формування добробуту його власників;

— власний капітал підприємства є головним вимірником його ринкової вартості. У цій якості виступає насамперед власний капітал підприємства, що визначає обсяг його чистих активів. У сукупності з іншими факторами — формує базу оцінки ринкової вартості підприємства;

— динаміка власного капіталу підприємства є найважливішим показником рівня ефективності його господарської діяльності.

Здатність власного капіталу до самозростання високими темпами характеризує високий рівень формування й ефективний розподіл прибутку підприємства, його здатність підтримувати фінансову рівновагу за рахунок внутрішніх джерел.

Основними складовими власного капіталу є зареєстрований (статутний) капітал, додатковий капітал, капітал у дооцінках, резервний капітал, нерозподілений прибуток (збиток), неоплачений та вилучений капітал. Відомості про розміри статутного і резервного капіталу містяться у статуті підприємства. Показник власного капіталу є одним з головних індикаторів кредитоспроможності підприємства. Власний капітал є одним із найважливіших показників, що викорис-

Таблиця 1. Визначення поняття "власний капітал"

Автор	Визначення
І.О. Бланк	Характеризує власний капітал як загальну вартість коштів у грошовій, матеріальній та нематеріальній формах, інвестованих у формування його активів
М. Т. Білуха	Власний капітал визначається вартістю майна суб'єкта господарювання, тобто чистими активами (різниця між вартістю майна і позиковим капіталом), і складається зі статутного, додаткового й резервного капіталу, нерозподіленого прибутку та цільових (спеціальних) фондів
Ф.Ф. Бутинець	Власний капітал – загальна вартість засобів підприємства, які належать йому на правах власності та використовуються ним для формування його активів
О.Й. Вівчар	Власний капітал – сукупність власних фінансових ресурсів підприємства, відображена в першому розділі пасиву бухгалтерського балансу, що знаходиться в електронній (статутний капітал, додатковий капітал, резервний фонд) та нефондовій (нерозподілений прибуток) формах, і належить йому на правах власності, господарського ведення і повного розпорядження
С.Ф. Голов	Власний капітал формується акціями, тобто коштами інвесторів (власників) в обмін на реалізовані їм акції
Т.А. Городня	Власний капітал – нагромадження шляхом збереження запасу економічних благ у формі грошових коштів та реальних капітальних товарів, що залучається його власниками в економічний процес як інвестиційний ресурс і чинник виробництва з метою отримання доходу, функціонування яких в економічній системі базується на ринкових принципах і пов'язане з чинниками часу, ризику і ліквідності
В.В. Сопко	Власний капітал – це власні джерела підприємства, які без визначення строку проведення внесени засновниками або залишені ними на підприємстві з уже оподаткованого прибутку
О.О. Терещенко	Власний капітал – сальдо між загальною сумою активів та позиковим капіталом
Н.В. Чебанова, Ю.А. Василенко	Власний капітал – власні джерела фінансування підприємства, які без зазначення строку повернення внесени його засновниками (учасниками), або суми реінвестованого чистого прибутку, нагромаджені протягом строку існування підприємства, а також дарчий капітал
Н.М. Ткаченко	Власний капітал – це власні джерела підприємства, які без визначення строку повернення внесени засновниками або залишені ними на підприємстві з оподаткованого прибутку

товуються при оцінці фінансового стану підприємства. Він виконує такі функції:

1) функція заснування та введення в дію підприємства: власний капітал у частині статутного є фінансовою основою для запуску в дію нового суб'єкта господарювання;

2) функція відповідальності та гарантії: як уже було зазначено, статутний капітал є свого роду кредитним забезпеченням для кредиторів підприємства;

3) захисна функція: показує, яке значення має власний капітал для власників. Чим більший власний капітал, тим краще захищеним є підприємство від впливу загрозливих для його існування факторів;

4) функція фінансування та забезпечення ліквідності: внесками у власний капітал, разом зі спорудами, обладнанням, цінними паперами та іншими матеріальними цінностями, можуть бути грошові кошти;

5) база для нарахування дивідендів і розподілу майна: одержаний протягом року прибуток або розподіляється та виплачується власникам корпоративних прав у вигляді дивідендів, або тезаврується (спрямовується на збільшення статутного чи резервного капіталу);

6) функція управління та контролю: згідно із законодавством власники підприємства можуть брати участь в його управлінні;

7) рекламна (репрезентативна) функція: солідний статутний капітал (власний капітал) підприємства створює підґрунтя для довіри до нього не тільки з боку інвесторів, а й з боку постачальників факторів виробництва і споживачів готової продукції.

Серед вчених-обліковців немає єдиного визначення власного капіталу, у зв'язку з чим потрібно уточнити це поняття. У таблиці 1 наведено типові підходи щодо визначення власного капіталу.

Таким чином, проаналізувавши підходи різних авторів щодо трактування сутності поняття "власний капітал", можна надати таке визначення цього терміну: власний капітал — сукупність фінансових ресурсів суб'єкта господарювання, що належать йому на правах власності та були створені за рахунок коштів власників підприємства або у результаті його ефективного господарювання, наявність яких забезпечує фінансову стійкість підприємства, тобто можливість та безперервність господарської діяльності та зниження його фінансового ризику.

Таким чином, проаналізувавши підходи різних авторів щодо трактування сутності поняття "власний капітал", можна надати таке визначення цього терміну: власний капітал — сукупність фінансових ресурсів суб'єкта господарювання, що належать йому на правах власності та були створені за рахунок коштів власників підприємства або у результаті його ефективного господарювання, наявність яких забезпечує фінансову стійкість підприємства, тобто можливість та безперервність господарської діяльності та зниження його фінансового ризику.

Також з'ясовано, що в теперішніх умовах залишаються невирішеними проблеми методики обліку власного капіталу, зокрема, застосування елементів методу бухгалтерського обліку при обліку власного капіталу. Ці елементи методу

бухгалтерського обліку поширюються на всі об'єкти бухгалтерського обліку:

1. Документування (завдяки наявності документування операцій з власним капіталом забезпечується суцільне і безперервне спостереження за ними).

2. Інвентаризація (завдяки інвентаризації перевіряється наявність власного капіталу на підприємстві).

3. Оцінка (завдяки оцінці визначається загальний розмір наявних на підприємстві активів, що належать підприємству).

4. Рахунки (завдяки рахункам узагальнюється інформація про формування, зміни та використання власного капіталу підприємства).

5. Подвійний запис (завдяки подвійному запису відображається подвійний характер бухгалтерського обліку, пов'язаний з формуванням, змінами та використанням власного капіталу, він зумовлений необхідністю взаємопов'язаного відображення економічних явищ на рахунках бухгалтерського обліку).

6. Баланс (завдяки балансу узагальнюються та групуються господарські записи про власний капітал підприємства на певну звітну дату).

7. Звітність (Завдяки фінансовій звітності характеризується не тільки формування, але й зміни та використання власного капіталу в аналітичних розрізах, що забезпечує отримання інформації для потреб управління, аналізу і контролю господарської діяльності підприємства).

Методичні прийоми бухгалтерського обліку власного капіталу взаємопов'язані, доповнюють один одного і в сукупності становлять єдине ціле — метод бухгалтерського обліку. За умови використання цих елементів методу бухгалтерського обліку власникам та іншим суб'єктам для управління, аналізу і контролю господарської діяльності підприємства надається інформація, яку управлінський персонал може використати з метою вирішення основних завдань бухгалтерського обліку: забезпечення збереження майна власника, визначення і розподілу прибутку, надання інформації для управління. Використання цих елементів методу бухгалтерського обліку дозволить підвищити ефективність застосування методики обліку власного капіталу [3, с. 286—287].

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Таким чином, капітал є основою фінансово — господарської діяльності всього підприємства і джерелом фінансування діяльності підприємства. Саме володіння ним дає права власникам на прийняття управлінських рішень та досягнення мети, і саме від ефективності управління капіталом залежить рентабельність і

стабільність функціонування підприємства. Задля ефективного та інтенсивного використання джерел фінансування підприємств у сучасних умовах господарювання необхідно більш зважено підійти до процесу формування обліково — аналітичної інформації про раціональність та повноту використання власних джерел фінансування у фінансово-господарській діяльності. Дослідження теоретичних та практичних особливостей обліку та аналізу власного капіталу в системі управління підприємствами України потребують поглибленої уваги.

Література:

1. Катан Л.І. Фінансові ресурси підприємства та особливості їх формування / Л.І. Катан // Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету. — 2014. — № 6. — С. 38—44.

2. Горбатенко А. А. Особливості формування власних фінансових ресурсів підприємств в Україні // Економічний вісник Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди. — 2010. — Випуск № 15/1. — С. 195—201.

3. Ксьондз С. М. Формування власного капіталу на вітчизняних підприємствах / С.М. Ксьондз // Вісник Хмельницького національного університету. — 2014. — № 4. — С. 131—134.

4. Сук Л.К. Фінансовий облік: навч. посіб. / Л.К. Сук, П.Л. Сук. — К.: Знання, 2012. — 647 с.

5. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник для студентів спеціальності "Облік і аудит" вищих навчальних закладів / Ф.Ф. Бутинець — 8-ме вид., доп. і перероб. — Житомир: ПП "Рута", 2009. — 912 с.

References:

1. Katan, L.I. (2014), "Financial resources of the company and especially their formation", *Vicnyk Dnipropetrovsk'koho derzhavnoho ahparno-ekonomichnoho univertsytetu*, vol. 6, pp. 38—44.

2. Gorbatenko, A.A. (2010), "Features of formation of own funds of enterprises in Ukraine", *Ekonomichnyj vicnyk Pereiaslav-Khmel'nyts'koho DPU imeni Hryhoriia Skovorody*, vol. 15/1, pp. 195—201.

3. Ksendzov, S.M. (2014), "Formation of equity capital to domestic enterprises", *Herald of Khmelnytsky National University*, vol. 4, pp. 131—134.

4. Suk, L.K. (2012), *Finansovii oblic [Financial Accounting]*, Knowledge, Kyiv, Ukraine.

5. Butynets, F.F. (2009), *Buhhaltec'kyj finansovyj oblik: pidruchnyk dlia ctudentiv spetsial'noiti "Oblik i audyt" vyschyx navchal'nyx zakladiv [Accounting: a textbook for students majoring in "Accounting and Auditing" higher education institutions]*, Ruta, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2018 р.